

Skab deltagelsesmuligheder for alle børn i legens magiske univers

Af Gitte Bergstedt Bork
Pædagog, cand.mag.pæd. og lege-entusiast ☺

Børn leger for at lege, og samtidig er der mange læringsmuligheder i legens univers. Men leg er ikke nødvendigvis udviklende og lærende i sig selv, da dette afhænger af de legemuligheder, der tilbydes, fx fysisk indretning, legetøj/-materialer, voksnes deltagelse, kvalitet i samspil og relationer mellem børn og voksne og mellem børnene (Broström i Bork 2015:17). Det har stor betydning, hvordan det pædagogiske personale skaber, understøtter og deltager i legefællesskaber med respekt for børnene og legen. Voksnes legedeltagelse er særligt afgørende for børn i udsatte positioner og deres deltagelsesmuligheder i legefællesskaber (Helgesen og Knudsen i Bork 2015:17).

Den nye styrkede pædagogiske læreplan fokuserer i høj grad på legen og børnenes perspektiver som grundlæggende i pædagogikken i dagtilbud¹. Samtidig fremgår det af en søgning i Børne- og Socialministeriets publikation: ”Styrket pædagogisk læreplan – Rammer og indhold”², at ordet læring fremgår 384 gange, mens leg fremgår 111 gange i materialet. Denne tendens til fokusering på læringsbegrebet kan medvirke til, at legen primært betragtes som et middel til læring og udvikling, fremfor at være kvalitetsskabende i sig selv i børnenes liv. Hermed er der risiko for, at de særlige deltagelses- og læringsmuligheder, der er i legens univers, reduceres. ”Legens karakteristika forsvinder. Væk er legens fortryllende dimension og dermed dens lærende og udviklende potentiale” (Broström i Bork 2015:7).

¹ § 7 Dagtilbud skal fremme børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem trygge og pædagogiske læringsmiljøer, hvor legen er grundlæggende, og hvor der tages udgangspunkt i et børneperspektiv.

<https://danskelove.dk/dagtilbudsloven/7>

² https://arkiv.emu.dk/sites/default/files/7044%20EVA%20SPL%20Publikation_web.pdf

Denne artikel sætter fokus på et udviklingspotentiale i dagtilbud i forhold til at styrke det pædagogiske personales legedeltagelse og deres valg af position og kommunikation i legefællesskaber. I artiklen præsenteres en kommunikationsmatrix, der er udviklet som et konkret redskab til at undersøge legefællesskaber og udvikle inkluderende legemiljøer i et konkret dagtilbud. (Bork 2015). Men først en praksisfortælling fra hverdagslivet i en daginstitution:

Besøg på Ridderslottet

Christiane, 5 år, har svært ved at blive en del af legefællesskaberne i børnehaven. Vi er nu på legepladsen over middag, hvor en stor flok jævnaldrende piger leger sammen, og Christiane har på forskellige måder forsøgt at komme med, men er blevet afvist. En pædagog kommer derhen og forsøger at påvirke og ”forstyrre” kommunikationen i legefællesskabet for at skabe deltagelsesmuligheder:

Pædagog: ”Christiane, hvad vil du gerne være i legen?”

Christiane: ”Celine siger altid nej!”

Pædagog (til Celine): ”Hvad leger I? Kunne det være, I havde en restaurant, hvor man må komme og spise?”

Celine (vredt): ”Nej, det er ikke det, vi har!”

Pædagog: ”Må man ikke komme og spise? Kan vi ikke sidde herovre og være gæster?”

Celine: ”Nej, vi leger ikke restaurant. Vi leger ridderprinsesser.”

Pædagog: ”Okay, så I er ridderprinsesser! Kan man så komme på besøg i jeres ridderslot?”

Celine: ”Ja.”

Pædagog: ”Hvornår må man komme?”

Celine: ”Altid når man har lyst!”

Pædagog: ”Er den åben nu?”

Celine: ”Ja.”

Pædagog: ”Hvor banker man på?”

Celine: ”På porten.”

Pædagog (til Christiane med legestemme): ”Vil du med mig på besøg på det store ridderslot?”

Christiane: ”Mmm” (ja-lyd)

Caya: ”Jeg vil også.”

Pædagog: ”Så skal man huske at banke på! Christiane, banker du på?”

Christiane banker. Ingen reaktion.

Pædagog: ”De har ikke hørt det endnu. Prøv at banke lidt hårdere!”

Christiane banker igen.

Celine: "Kom ind! God dag gæster. ... Jeg er i gang med at gøre maden klar."

Pædagog: "Må vi lege lidt først?"

Celine: "Ja."

Pædagog: "Hvor er jeres legeplads?"

Caya (peger): "Derovre."

Celine: "Nej det er vores træningsbane!"

Pædagog: "Hvad kan man træne der?"

Celine: "At klare monstre."

Pædagog: "Er det en monstertræningsbane?"

Celine: "Ja."

Christiane og Caya "træner" på monstertræningsbanen sammen med Lisa og Signe. Der kommer flere børn og leger med.

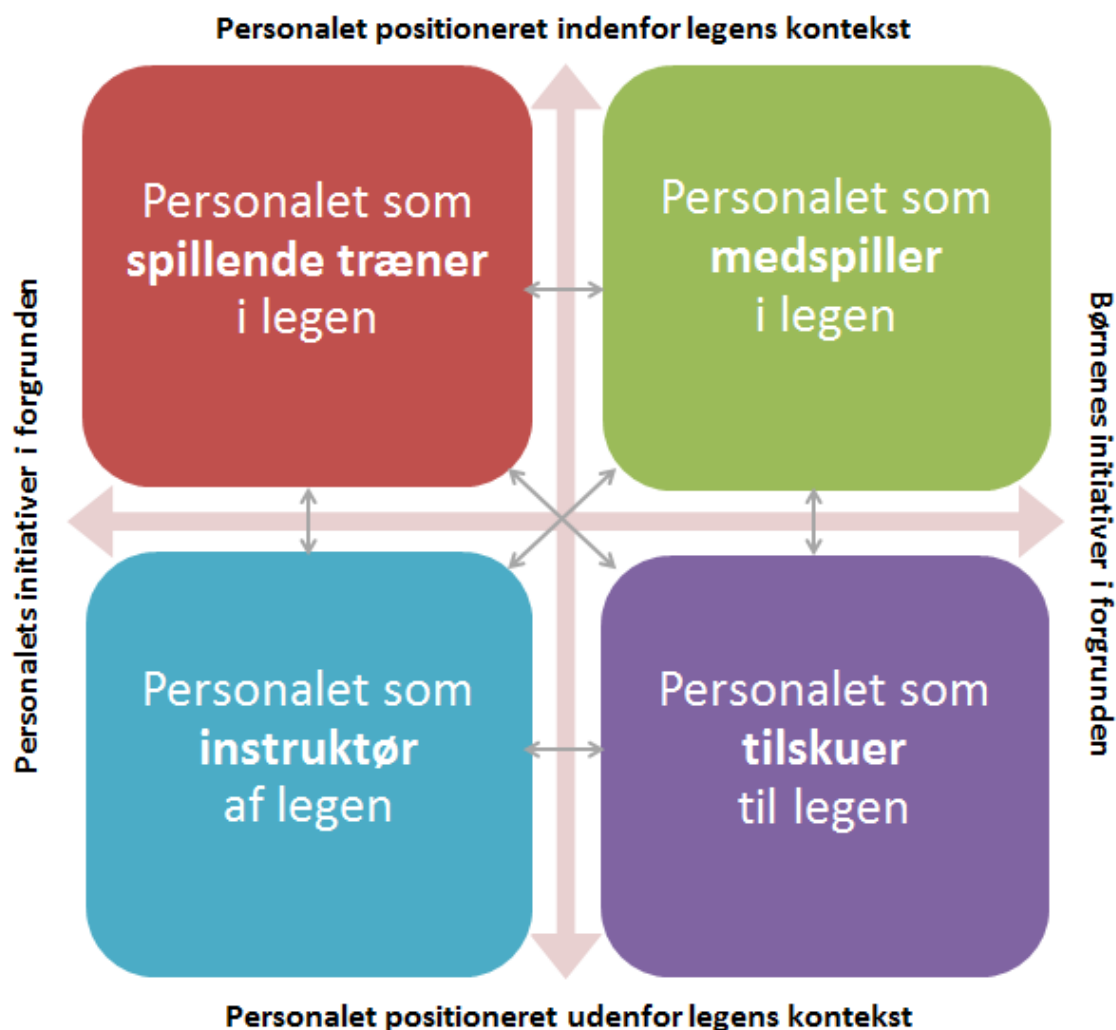
Celine: "Så er der mad!" (Bork 2015:72-73).

Her ses, hvordan et legefællesskab på nærmest magisk vis kan åbne sig for andre børns deltagelse, når pædagogen kobler sig kommunikativt på legens temaer og rammesætninger – nemlig at de leger ridderprinsesser på et ridderslot med en monster-træningsbane. Så må der komme gæster på ridderslottet, "altid når man har lyst". Der skabes nye deltagelsesmuligheder for Christiane. Hun oplever at være med i legefællesskabet, og der skabes dermed nye læringsmuligheder i forhold til at "forstyrre" og ændre hendes negative forventninger om at blive afvist. Der skabes endvidere læringsmuligheder for børnegruppen i forhold til at skabe nye spor i ellers fastlåste kommunikationsmønstre i legefællesskabet, hvor bestemte børn tidligere blev afvist.

Deltagelse i legefællesskaber er essentiel for, at børn trives, lærer og udvikler sig. Ifølge børnene selv er legen med de andre børn det bedste ved at gå i børnehave, og eksklusion fra leg er noget af det værste (EVA i Bork 2015:17). I legefællesskaber er der særlige pædagogiske muligheder for at skabe deltagelse for alle børn, og samtidig kan det være en udfordring at navigere i legens magiske univers med respekt for legens væsen og børnenes perspektiver.

Personalets valg af position og kommunikation i legefællesskaber

Den følgende kommunikationsmatrix er udviklet med henblik på at støtte pædagogisk personale i deres løbende valg af position og kommunikation i legefællesskaber. Modellen kan også anvendes mere overordnet til at udforske en institutions og personalegruppes styrker og udfordringer med henblik på at udvikle legemiljøer, hvor der er gode deltagelsesmuligheder for alle børn. I matricen illustreres fire forskellige valg af positioner:

(Bork 2015:59)

De fire kommunikative felter fremkommer ud fra akserne med to overordnede, centrale distinktioner:

- I hvor høj grad er børnenes eller personalets initiativer i forgrunden i legefællesskabet? (vandret akse)
- I hvor høj grad positionerer det pædagogiske personale sig indenfor eller udenfor legens kontekst? (lodret akse)

Alle de fire kommunikative felter har værdi i forhold til at skabe varierede deltagelses- og læringsmuligheder for børnene. Det væsentlige er variationen, samspillet, dynamikken og de løbende skift imellem de forskellige positioner samt samarbejdet mellem medarbejdere i forskellige positioner. Dette illustreres via pilene i matricen, som skaber forbindelser mellem de kommunikative felter (Bork 2015:60).

I det følgende beskrives de fire positioner og tilhørende facilitering af kommunikationen i legefællesskaber:

Instruktør af legen

Personalet er her instruktør af legen á lá en fodboldtræner, der står på sidelinjen af en fodboldkamp og guider, understøtter og instruerer spillerne på banen. Medarbejderen er positioneret udenfor legens kontekst, dvs. at vedkommende ikke deltager i selve legefællesskabet, men kommunikerer i ”virkelighedens verden” som medarbejder og ikke ud fra en rolle i legen. Her er personalets egne initiativer i forgrunden, dvs. at medarbejderen vælger rammesætninger, temaer og indhold og forsøger at få børnene til at koble sig til disse.

Eksempler på dette valg af position og kommunikationsform:

- På legepladsen er en medarbejder i gang med at lære nogle børn en ny leg uden selv at deltage fx ”Hvad er klokken, hr. Løve?”
- En medarbejder organiserer en leg i en samling uden selv at være med i selve legen fx en gemmeleg, hvor et par børn går udenfor døren, mens et barn gemmer et tøjdyr, som de to børn kommer ind og skal finde.
- I vuggestuen er en medarbejder i gang med et maleprojekt sammen med nogle børn uden selv at være med til at male. Hun rammesætter i forhold til hvor børnene sidder, hvilke farver de har mulighed for at bruge mv. Hun uddeler papirer, snakker med børnene om farverne og guider, hvor der er brug for det.
- Projekt ”Købmandsleg”, hvor to medarbejdere rammesætter de fysiske rammer og de ting, der kan købes i forretningen, og den ene medarbejder guider købmændene i forhold til at stille varer op og sætte prisskilte på, og den anden guider kunderne i forhold til at tegne/skrive indkøbssedler, at lave penge, at stå i kø mv.

Spillende træner i legen

Denne position betegnes som *spillende træner* á lá en fodboldtræner, der spiller med på banen og samtidig har en særlig rolle i forhold til at guide, understøtte og instruere de øvrige spillere. Personalet er her positioneret inden legens kontekst, dvs. at vedkommende deltager i legefællesskabet og kommunikerer i legens univers ud fra sin rolle i legen. Personalets initiativer er i forgrunden, dvs. at medarbejderen rammesætter, definerer regler og guider, organiserer og rammesætter kommunikationen og vælger temaer, som de forsøger at få børnene til at koble sig til.

Eksempler på denne position og kommunikationsform:

- En medarbejder leger trolden under broen. Børnene er De tre Bukke Bruse (eller flere), som guides til at gå over broen og sige: ”Trip, trap, trip, trap... ” osv.
- En medarbejder sætter gang i en cirkus-leg og leger cirkusdirektør, der præsenterer børnenes cirkusnumre med hunde, linedansere, klovne mv. og sørger for, at der bliver klappet af alle cirkusartisterne mv.
- En medarbejder introducerer nye regellege for børnene fx ”Rød, gul, grøn, stop” eller ”Fisker, fisker, hvor dybt er vandet” og er selv med i legene. Hvis disse lege gentages mange gange over tid, kan personalet vælge at være mindre og mindre rammesættende og deltagende, så børnene lærer selv at kunne etablere og lege de pågældende lege. Der er her tale om en bevægelse fra en position som *spillende træner* til *medspiller* til *tilskuer*.
- I førnævnte projekt ”Købmandsleg” kunne medarbejderne på et tidspunkt vælge denne position ved at deltage i legen fx som medarbejder hos købmændene eller som én, der køber ind, og fortsat være guidende og rammesættende.

Medspiller i legen

Personalet er her medspiller i legen lå én fodboldspiller, der deltager på lige fod med de øvrige spillere på banen. Personalet er positioneret indenfor legens kontekst, dvs. at medarbejderen er deltager og har en rolle i legefællesskabet. Børnenes initiativer i forgrunden, så medarbejderen følger, undersøger og understøtter børnenes initiativer og perspektiver og forsøger at koble sig til børnenes kommunikation og de temaer, der er i spil i legefællesskabet.

Eksempler på denne position og kommunikationsform:

- I det indledende eksempel ”Ridderslot på legepladsen” kobler medarbejderen sig til et etableret legefællesskab på legepladsen med udgangspunkt i børnenes initiativer og valg af temaer og rammesætninger i legen.
- En medarbejder finder i samarbejde med nogle børn ud af, at de gerne vil lege familieleg, hvor medarbejderen måske leger en farfar eller en moster, der er på besøg. Legedeltagelsen og kommunikation inde i legens univers giver særlige gode muligheder for at hjælpe børnene med forhandling af roller, temaer, rammesætning og afgrænsning i legene. Dermed er der også gode muligheder for at skabe deltagelsesmuligheder for flere børn fx ved, at de børn, der også gerne vil være med legen, kan være naboer og bo ved siden af den familie, som startede legefællesskabet, eller gæster, der kommer på besøg til fødselsdag. Herved kan der skabes et åbent legefællesskab med mulighed for deltagelse af mange børn.
- I eksemplet med købmandslegen kan medarbejderen på et tidspunkt vælge positionen som medspiller og deltage i legen med udgangspunkt i børnenes initiativer, perspektiver og idéer. Herved skabes gode muligheder for at støtte børnene i selv at kunne samarbejde og forhandle samt etablere og rammesætte en købmandsleg i deres egne legefællesskaber.

Tilskuer til legen

Som *tilskuer* til legen er personalet på sidelinjen og iagttagende i forhold til børnenes egne legefællesskaber. Personalet er positioneret udenfor legens kontekst, dvs. at medarbejderen ikke deltager eller har en rolle i selve legen. Børnenes initiativer er i forgrunden, så børnene bestemmer selv temaer, deltagere, rammesætninger mv. i legefællesskabet. Når personalet kommunikerer med børnene fra denne position, er de undersøgende i forhold til børnenes egne initiativer og perspektiver samt de temaer, børnene har valgt i legefællesskabet. Medarbejderen kan ligeledes vælge at være medierende i forhold til børnenes indbyrdes kommunikation og forhandling.

Eksempler på denne position og kommunikationsform:

- En medarbejder, der har en overblikspostion fx på legepladsen over middag, og observerer i forhold til børnenes egne legefællesskaber. Medarbejderen kan understøtte ved behov ved at spørge nysgerrigt og undersøgende ind til børnenes initiativer, perspektiver, ønsker og idéer.
- En medarbejder, der laver iagttagelser for at få mere indsigt i børnenes spor og indbyrdes samspil: Hvad er børnene optagede af i denne periode? Hvad leger de? Hvem leger de med? Hvem har svært ved at blive en del af legefællesskaber? Hvordan forhandler de og løser konflikter?
- I tidligere nævnte projekt "Købmandsleg" kan medarbejderen på et tidspunkt vælge positionen som tilskuer og trække sig fra legefællesskabet fx ved at sige i selve legen: "Nu skal jeg ud af rejse, men jeg kommer og køber ind hos jer igen, når jeg kommer hjem". Dermed skabes mulighed for at gå ind i legen igen på en naturlig måde ved behov, når medarbejderen "kommer hjem fra rejsen igen". Samtidig får medarbejderen mulighed for at iagttage, hvordan børnene selv kommunikerer og fortsætter købmandslegen.

Børnenes egne legefællesskaber kan fra denne position iagttages som et pædagogisk laboratorium, hvor personalet kan få relevant feedback i forhold til, om deres nuværende organisering og facilitering af kommunikation i de øvrige kommunikative felter skaber de ønskede deltagelses – og læringsmuligheder. Der skulle gerne kunne ses tegn på den ønskede læring i det enkelte barns kommunikation og i samspillet mellem børnene i legefællesskaberne. Hvordan kan der ses spor af de voksenorganiserede legefællesskaber fx de regellege, som personalet er i gang med at lære børnene, eller det piratlegeværksted, der er etableret om formiddagen? Skaber de pædagogiske indsatser i legefællesskaberne bedre deltagelsesmuligheder i børnenes egne legefællesskaber for børn i udsatte positioner?

Hvilke eksklusions- og inklusionsprocesser kan iagttages i samspillet mellem børnene? Denne feedback bruges som afsæt for planlægning af legefællesskaber og legeforløb for den kommende periode og for den fortsatte understøttelse af børnenes egne legefællesskaber.

Styrk børn og voksnes legedeltagelse

Kommunikationsmatricen kan ses som et ”landkort over valg af positioneringer i legeuniversets kommunikationslandskab” og ”kompasset for både de løbende og de mere overordnede pædagogiske valg, ift. om der er brug for, at personalet i højere grad positionerer sig indenfor eller udenfor legekonteksten, og om personalets eller børnenes initiativer kommer mere i forgrunden” (Bork 2015:71).

Personalet vælger løbende positioner i legefællesskaberne. De kan fx vælge at skifte til en position fra at være udenfor til indenfor legens kontekst og forsøge at blive en del af kommunikationen i selve legefællesskabet ved fx at være en gæst, der banker på døren til legehuset. Senere går gæsten måske ”hjem igen”, og personalet tager så en position som *tilskuere* uden for legens kontekst. Personalet vælger også løbende position i forhold til, om børnenes eller deres egne initiativer skal mere i hhv. forgrunden eller baggrunden. De kan vælge at inddrage børnenes initiativer mere fx i forhold til, hvor de skal hen ”på udflugt den næste dag” i legen. Personalet kan også vælge at få et bestemt barns initiativer mere i forgrunden, hvis barnet fx gerne vil være med i legehuset, men er blevet afvist af de andre børn, hvor barnet kan være ”gæst” sammen med personalet. Der er også mulighed for at vælge at få egne initiativer mere i forgrunden ved i højere grad at rammesætte legene, fx sige: ”Nu er det nat, og så skal vi sove”, hvis der er brug for en rolig stund i legen.

Matricen kan bidrage til at styrke ”personalets evne til at kunne navigere velreflekteret og alligevel spontant i nuet i legefællesskaber” (Bork 2015:80). Den kan anvendes som fælles ”redskab i personalegruppen til at skabe klarhed ift. personalets positioneringer og konkrete aftaler om hvem, der er *instruktører, spillende trænere, medspillere* eller *tilskuere* på forskellige tidspunkter” (Bork 2015:81). Personalets klarhed i forhold til deres organisering og positioneringer vil kunne styrke børnenes deltagelsesmuligheder i legefællesskaber. Fx vil en medarbejder med en position som *tilskuere* have gode muligheder for at iagttage, om der er børn, der ikke er tilkøbt et legefællesskab i længere tid, og for at kunne guide disse børn hen til et åbent legefællesskab, som understøttes kommunikativt af en medarbejder, der er *medspiller* eller *spillende træner* med henblik på at skabe deltagelsesmuligheder for alle børn. Herved kan der skabes varierede lege- og læringsmiljøer med fokus på både voksen- og børneinitierede fællesskaber og på planlagte og spontant opståede legefællesskaber samt på både leg, læring og inklusion.

Der er særlige pædagogiske muligheder i legefællesskaber i forhold til at håndtere og arbejde med inklusions- og eksklusionsprocesser. ”I alle [...] legefællesskaber kan der iagttages inkluderende og ekskluderende mekanismer, fx hvor nogle børn må være med, og andre ikke må; hvor nogle måder at kommunikere og handle på er acceptable, mens andre ikke er. Dette kan betragtes som en dynamisk kompleksitet af inklusions- og eksklusionsprocesser, der hele tiden spiller sammen” (Bork 2015:44). Positionen som *medspiller* og *spillende træner* giver personalet særligt gode muligheder for at arbejde med disse inklusions- og eksklusionsprocesser, da legens univers skaber et kreativt mulighedsrum bl.a. i forhold til forhandling og konflikthåndtering. Fx kan der være ”to familier, der bor i to forskellige huse”, når børn diskuterer, hvem der skal være ”moderen” eller hvem der må være med ”i huset”. Herigennem kan børnenes evne til kommunikation og samarbejde styrkes ved, at de øver sig i at åbne op og skabe deltagelsesmuligheder for andre børn (inklusionsprocesser) samt at værne om og afgrænse et eksisterende legefællesskab (eksklusionsprocesser) på gode måder.

Der er særligt brug for at styrke personalets valg af positionen som *medspiller* i legefællesskaber, hvilket er den position, der typisk fylder mindst i daginstitutioner. Legeforskning viser, at pædagogisk personale har en høj grad af modstand imod at deltage i legefællesskaber, da de oplever, at de forstyrrer legen (Bork 2015:83). De blander sig typisk først i børnenes legefællesskaber, når der opstår konflikter og uoverensstemmelser. ”Legeforskningen påviser gode grunde til, at personalet indtager en mere proaktiv rolle i børnenes legefællesskaber: Personalets legedeltagelse kan bidrage til at forbedre kvaliteten i relationerne mellem børn og voksne, hvilket er en af de mest afgørende enkeltfaktorer ift. kvalitet i dagtilbud” (Bork 2015:92). Dette har betydning for alle børn i forhold til at styrke deres sociale og kommunikative kompetencer i en mangfoldighed af fællesskaber. Men særligt børn i udsatte positioner er afhængige af personale, der kan, vil og tør indtage en aktiv og legedeltagende position, for at der kan skabes deltagelsesmuligheder som forudsætning for børnenes trivsel, læring og udvikling og mulighed for at få en ny position i børnefællesskaberne (Bork 2015:17).

Spørgsmålet er, hvordan det pædagogiske personale i højere grad får lyst til og mod på at udforske og eksperimentere med deres legedeltagelse? Her kan den præsenterede kommunikationsmatrix, gerne suppleret med videoklip af konkrete legefællesskaber fra hverdagslivet i institutionen, være afsæt for pædagogiske refleksioner og udviklingsprocesser med henblik på at skabe varierede lege- og læringsmiljøer med deltagelses- og læringsmuligheder for alle børn.

Spørgsmål til refleksion

Følgende spørgsmål kan anvendes til refleksioner i personalegruppen på baggrund af den præsenterede kommunikationsmatrix:

- I hvor høj grad positionerer du dig hhv. indenfor og udenfor legens kontekst i løbet af en typisk dag i jeres dagtilbud?
- I hvor høj grad er hhv. personalets og børnenes initiativer i forgrunden i jeres dagtilbud?
- Hvilken position/hvilke positioner vil du gerne blive bedre til: *Instruktør, spillende træner, medspiller* eller *tilskuer*?
- Hvordan vurderer du fordelingen af de forskellige positioner i jeres dagtilbud som hhv. *instruktør, spillende træner, medspiller* og *tilskuer*? Sæt evt. procenter på!
- Kan I genkende modstanden mod at blande sig i børnenes legefællesskaber? Hvis ja: Hvad handler denne modstand om for dig/jer? Hvordan kan denne modstand overvindes?
- Hvordan styrker I de voksnes legedeltagelse i jeres dagtilbud?

Og som den vigtigste inspirationskilde, så har I en masse gode legere blandt børnene, der gerne inspirerer og hjælper jer i legeprocessen. Så hop i ”legetøjet” og udforsk legens magiske univers sammen med børnene!

Der er mulighed for at rekvirere specialet, som artiklen bygger på:

”Legefællesskaber og inkluderende legemiljøer i daginstitutioner

– *En Luhmann- og Bateson-inspireret ramme til analyse, refleksion og udvikling”*

(Bork 2015, SDU)

ved henvendelse til Gitte Bergstedt Bork

E-mail: mail@lege-og-relationspraksis.dk

Tlf. 60883658

www.lege-og-relationspraksis.dk